

Gizli Tarih: Türkiye Sağının Tek Parti Devrine Bakışları (1950-1980)

DOĞAN GÜRPINAR

İstanbul Teknik Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü
dgurpinar@itu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0609-4533
Makale geliş tarihi: 19 Temmuz 2023
Makale kabul tarihi: 7 Kasım 2023

Özet

Bu makale Türkiye sağının yer altından çıkışından gürbüzleşmesine kadar olan süreçte Cumhuriyet tarihine dair bakışlarını ele almaktadır. Bu geniş literatürün iki niteliği merkeze alınacak ve açıklanacaktır. Tüm bu metinler bir Gizli Tarih metaanlatısının yansımalarıdır ve aslında sözel rivayetlerin metinlere dökülmesidir. Bu iki vurgu etrafında 1930'lardan 1980'e, yani milliyetçi-muhafazakâr anlatının klasik döneminin sona erişine kadarki zaman diliminde bu metaanlatı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, milliyetçilik, sağcılık, İslamcılık, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, popüler tarih

Abstract

Secret History: The Perspectives of the Turkish Right Towards the Turkish Single-Party Regime (1950-1980)

This article explores the perspectives of the Turkish political right on the history of the Turkish Republic. Two main features of this extensive literature are to be particularly assessed; that all these texts follow the script of Secret History metanarrative and are inscriptions of oral narratives into texts. The article examines this metanarrative from the 1930s to 1980; that is; until the end of the classical period of this nationalist-conservative narrative.

Keywords: Historiography, nationalism, rightism, Islamism, History of the Turkish Republic, popular history

Bu makale, yer altından çıkışından gürbüzleşmesine kadar olan süreçte Türkiye sağı-
nın Cumhuriyet tarihine bakışlarını ele almaktadır. Elbette bu sürecin ve içeriklerin
bütününün en özetlenmiş hali dahi, bir kitabın boyutlarını fazlasıyla aşacaktır. Burada
sadece bu sağ külliyyatın iki niteliği merkeze alınacak ve açıklanacaktır. Bu makalede
gösterilmeye çalışılacaktır ki bu metinler bir Gizli Tarih metaanlatısının yansımaları-
dır. İkinci olarak da esas olarak sözel rivayetlerin metinlere dökülmesinden mürekkep-
tir. Bu iki vurgu etrafında 1930'lardan 1980'de milliyetçi-muhafazakâr anlatının klasik
döneminin (Özal'ın sağ-revizyonist siyasal müdahalesiyle beraber) sona erişine kadarki
zaman diliminde bu metaanlatı ele alınacaktır.

Gizli Tarih Janrı: Procopius ve Ötesi

Fetihleriyle Doğu Roma'ya altın çağını yaşatan ve Roma ihtişamını 6. yüzyılda Kon-
stantinopolis'te yeniden canlandırmaya koyulan Justinian'ın saray tarihçisi Kayserili
Procopius, en temel eseri *Savaşların Tarihi*'nde (*Hyper ton Polemon Logoi/De Bellis*)
görmekli imparatorun Batıdan Doğuya, Kuzeyden Güneye, Sasanilere, Vandallara ve
Ostrogotlara karşı yürüttüğü savaşları övgüyle anlatır. Zaten Justinian'ın muzaffer dö-
nemine dair temel bilgimiz, Edward Gibbon'un "ondan başka bir rehber ne ihtiyacım ne
de başka bir rehber arayışım vardır"¹ diyerek hayranlıkla andığı Procopius'un bu kap-
samlı ve titiz eseri kaynaklıdır. Justinian ve Procopius'un ölümlerinden bin yılı aşkın bir
zaman sonra ise Vatikan Kütüphanesi'nde yazarın dolaşıma sokmadığı (ama öncesinde
var olduğuna dair bazı atıflar bulunan) bir eseri daha bulundu. *Anecdota* isimli bu metin
1623 yılında Fransa'da basıldı. Ancak eser yaygın olarak *Gizli Tarih* ismiyle bilinilirlik
kazandı. Kitabın içeriği afallatıcıdır. Burada Justinian bilge ve muzaffer bir imparator
değil gaddar, kötücül, şehvet düşkününü ama aynı zamanda aciz ve zavallı bir zorbadır.
Asıl kötücül ana karakter ise imparatorun eşi Kraliçe Theodora'dır. Fahişe, büyücü ve
arsız Theodora perde arkasından her şeyi yönetmekte, herkesi keyfince manipüle et-
mekte, kumpaslar çevirmektedir. Justinian'ın muzaffer askeri kumandanı Belisarius ise
karşımıza acz içinde bir zavallı olarak çıkar. Karısı Antonina'nın maskarasıdır. Onun
tarafından manipüle edilir. Antonina da tıpkı Theodora gibi dipten gelmiş bir ahlaki
düşkündür ve zaten Theodora ile beraber iş tutmaktadır. Üstelik yetmediği gibi Beli-
sarius'un vaftiz oğlu Theodosius ile ilişkisi vardır. İçinde bolca entrika, şehvet ve kum-
pasın olduğu bu metni Procopius'un niye yazdığı belirsizdir. Bir teoriye göre Justinian'a
karşı bir komplonun tezgahlandığı duyumunu alan tarihçi saray tarihçisi olarak normal
şartlarda hunhar bir tasfiyeden kurtulamayacağından bu metni bir tür sigorta olarak
elinin altında tutmuştur. Sınıfsal analiz geliştirenlere göreyse imparatorun nüfuzlarını
zayıflattığı Bizans'ın senatör elitinin Justinian'ın sıkı mali politikalarına tepkisi ve karşı
manifestosudur.²

Gizli Tarih, İngilizce'ye anonim bir çevirmen tarafından 1674'te çevrildi. Justinian'ın
gaddarlığı ve ahlaksızlığı İç Savaş yıkımı sonrası İngiltere'sinde doğrudan II. Charles'ı
ima etmekteydi. Okurların bin yıl önceki ibretlik tarihi okurken kastedileni anlayacak-
larından çok şüphe duyulmamaktaydı.³ Nitekim 1688 Görmekli Devrimi'yle Katolik kral

1 Anthony Kaldellis, *Procopius of Caesarea: Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004), 5.

2 Kaldellis, *Procopius of Caesarea*, 47.

3 Alegori olarak tarihin kullanımları için bakınız, Peter Burke, "History as Allegory", *INTI* 45, Bahar (1997): 337-351.

II. James'in tahttan indirilmesiyle böyle imalara gerek kalmadı ve birkaç yıl içinde Stuart hanedanının Gizli Tarihi'ni bu ismi taşıyan bir seri kitap ifşa etti.⁴ Bu yeni türde en yaygın tema metresi üzerinden Fransa'nın II. Charles üzerinde etkinlik kazandığı ve gaflet içindeki kralın İngiltere'yi Fransa'ya teslim ettiği'dir. 18. yüzyıl boyunca bu sefer iktidarın yeni sahibi Whigleri ifşa eden Gizli Tarihler basılmaya devam etti. 17. yüzyıl zaten erken modern Avrupa'da Gizli Tarih biçiminin doğduğu ve yaygınlaştığı zaman dilimidir. Papalığın görünürdeki yumuşamasına karşın derinden yürüttüğü sinsi gizli planın ifşa edildiği Paolo Sarpi'nin *Trident Konseyi'nin Tarihi* (1609), Cizvitlere dair komplo teorilerinin kurucu metni Polonyalı sabık Cizvit Zahorowski'nin *Monita Secreta'sı* (1614) türün bu yüzyıldaki en ünlü ve elden ele yayılan iki yapıtıdır. Otuz Yıl Savaşları'nın propaganda cephesi yine birçok Gizli Tarih ifşa metnini beraberinde getirdi.⁵

Bir tür olarak Gizli Tarihler belli özellikleri tekrarlar. Procopius'un eseri pekâlâ Roma satirlerinde, epigramlarında, şiirlerinde açık ya da kapalı şekilde parçalı görülen *Kaiserkritik* kalıbının en doğrudan, sert, yalın ve metinsel bütünlük arzeden başyapıtıdır.⁶ 17. yüzyıldaki Gizli Tarihler öncelikle her zaman revizyonist tarihyazımıdır. Öncesindeki hâkim ana akım kabullere meydan okurlar. Bazen doğrudan yazılmış kanonik bir metne cevap niteliği taşırlar. Böyle bir referans metin olmasa bile soyut ana akım bir anlatıyla hesaplaşırlar.⁷ İfşaattırlar. Despotik (*tyrannical*) bir otoriteye karşı matbuat (*print*) yoluyla halka seslenirler. Dolayısıyla popülist bir araçtırlar. İkonoklastik/Tabu-yıkıcı olma iddiası taşırlar. "Gizlilik perdesi"ni ortadan kaldırmaya çalışırlar. Erken modern çağda Avrupa'da mutlakiyetçilik yükseldikçe devlet sırları (*arcana imperii*) bir devlet yönetme meşrebi olarak meşruiyet kazanmış, hikmet-i hükümet bir yönetim biçimi olmuştu. İşte Gizli Tarihler karanlık iktidar dehlizlerindeki bu yeni yönetişime de meydan okurlar.

İngiltere'nin ardından Fransa'da da Bourbon hanedanının ve çürümüş yandaşlarının karanlık ve utanç verici yüzleri ifşa edildi. Robert Darnton'un klasikleşmiş eserinde ortaya koyduğu üzere Yeraltı Aydınlanması benzer bir Gizli Tarih literatürü üretti.⁸ Fransız mutlakiyetçiliğinin çürümüşlüğü birçok sefer pornografik şekilde ele alındı. Marie Antoinette çoğu zaman bu korsan yayıncılığın baş pornografik nesnesidir ki Fransız Devrimi'nin ardından da kraliyetçilik karşıtı anlatıların yine merkezinde yer alacaktır. Bu metinlerin bir ortak özelliği de mahrem hayatla siyasal hayatın iç içe geçmesidir. Cinsel çürümüşlük ve sapkınlık siyasal kokuşmuşluğun aynası olarak ifşa edilir. Pro-

⁴ Bu dönemde açığa çıkan komplolar, yayılan komplo korkuları ve paniğine dair bkz., Rachel Weil, *A Plague of Informers: Conspiracy and Political Trust in William III's England* (New Haven: Yale University Press, 2013); Mark Knights, *Representation and Misrepresentation in Later Stuart Britain: Partisanship and Political Culture* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

⁵ Richard Burke, "Publicising the Private: 'Secret History'", *Secret History and Historical Consciousness* (Brighton: Edward Everett Root, 2016), 23-24. Aslen; Peter Burke, "The Rise of 'Secret History'", *Changing Perceptions of the Public Sphere*, yay. haz. Christian J. Emden ve David Midgley (Oxford: Berghahn Books, 2012), 57- 72. Ayrıca bkz. Eve Tavor Bannet, "Secret History: Or, Talebearing Inside and Outside the Secretorie", *The Uses of History in Early Modern England*, yay. haz. Paulina Kewes (San Marino: Huntington Library, 2006), 367-88.

⁶ Kaldellis, *Procopius of Caesarea*, 47.

⁷ Rebecca Bullard, *The Politics of Disclosure, 1674-1725* (London: Routledge, 2009), 7.

⁸ Robert Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982). Gizli Tarih anlatısı için ayrıca bkz. Rebeca Bullard ve Rachel Carnell, yay. haz. *The Secret History in Literature, 1660-1820* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

copius *Gizli Tarih*'ini Theodora ve Antonina'nın aktörlüğünde yerleşik sosyal ve ahlaki normlar ve hiyerarşilerin ters yüz edilmesi temelinde kurmuştu. Bu temel Türkiye'de de Ahmed Refik'in *Kadınlar Saltanatı* (1916) kitabından itibaren popüler tarihçiliğin en yaygın skandal motiflerinden biri olan "kadınlar sultası" (*gynecocracy*) anlatısının da en özlü hali ve arketipidir.⁹ Bu makalede Türkiye sağının Cumhuriyet'e dair söylemlerinde Gizli Tarih anlatısının omurgasına yaslandığı gösterilecektir. Bu söylemlerde tıpkı kadınlar sultası gibi Gizli Tarih'in tüm yaygın edebi stratejileri takip edilebilir.

Gizli Tarih'in Kaynakları: Sözel Nakiller ve Şifahi Ağ

Türkiye'de Kemalist "resmi tarih" yazılı, örgütlü, kolektif olarak denetimden geçirilmiş, merkezi, bütüncül, sistematize edildiğinden iç tutarlılığa sahip, köşeli ve akademik. Bu metaanlatıyı benimseyenlere kendinden emin bir tarihsel kavrayış ve bilinç verir. Bilimsel otorite kürsüsünden konuşma özgüveni sunar. Bütün, biçimlendirilmiş ve tamamlanmış bir anlatıyı, "tescillenmiş bir metinler bütünü ve listesini" yani bir kanonu tanımlar.¹⁰ 1925-1950 arası sistematize edilmiş bu yazılı tarihe/kanona karşı çıkartılan ve konumlandırılan sağın karşı-tarihi ise yazılıdan çok sözlü, yukarıdan çok aşağıdan, kolektif değil dağınıktır. Bireysel girişimcilerin kendi başlarına denetimsiz ve aracısız inisiyatifleridir. Duygu-yoğundur. Zafiyet ve mağduriyet zaviyesinden fevranla ve reaktif olarak üretilmiş, merkezlessiz bir anlatıdır. Bir külliyattan çok tekil anlatıların birbirlerini beslemesiyle esnek bir çerçeveye oturmuş bir literatürdür. Bu anlatılar bütünü bir Gizli Tarih metaanlatısı oluşturur. Tek Parti dönemine dair sözel aktarımlar, bastırılmış ve ifade edilememiş duygular ve kolektif hissiyat bu tarihyazımının ana omurgasıdır. Bu duygu yükü bir Gizli Tarih anlatısına el vermiştir. Birçoğunda yazar sanki oradaymış, ortamdaki üçüncü kişiymiş gibi diyalogları bire bir sıcağı sıcağına aktarır.

Gazeteci Yılmaz Çetiner 1940'ların Babıali'sini bir "muhalif kamusal alan" olarak tasvir ederken muhalefetin ve kolektif muhalif söylemin sözel aktarımlarla bir şifahi ağda şekillendiğini de gösterir:

Eski siyasetçiler, yazarlar, başyazarlar, şairler ve eski kumandanlar. İktidardakiler, ama en çok da muhalifler. Atatürk'e kırgın olanlar, İsmet Paşa'yı sevenler, sevmeyenler; sürgünden dönen yüzellikler, yeni yönetimde mebus olamayanlar, haftanın birkaç günü de olsa o yokuşu ağır ağır çıkar, Babıali'ye uğrarlardı. Ya Meserret'te, ya İnkılap'ta, ya köftecide, ya gazete 'idarehaneleri'nde görünür, ülkenin nasıl kurtulacağını konuşur, içlerini boşaltmış olarak sağlıklı bir şekilde dönerlerdi evlerine!¹¹

Gizli Tarih anlatısını oluşturacak bu muhalif söylemler ideolojik bütünlük arz etmez. Bazısı düpedüz kırgınlık ve kişisel anlaşmazlıklara dayanır. Ancak bunlarda dahi bir ideolojik dayanak altta yatar. Milliyetçi ve sağcı eski komutanlar ve subaylar, dışlanmış alt ve orta kademe memurlar, tekaütler ve öğretmenler bir ağ oluştururlar. Bu makale Türkiye sağının duygu dünyasından şekillenen Gizli Tarih anlatısını ve Cumhuriyet'e

⁹ Kaldellis, *Procopius of Caesarea*, 142–150.

¹⁰ Kanon tabiri, doğuşu ve kullanım anlamları için bakınız, Ivan Matijašić, *Shaping the Canons of Ancient Greek Historiography* (Berlin: De Gruyter, 2018), 13–18.

¹¹ Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür* (İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006), 117.

bakışlarını hem ana akım sağ, hem İslami sağ, hem milliyetçi sağ yazarlarının karşılaş-tırmasıyla ele alacaktır. Birbirlerinden gayet farklılaşan metinlerin içeriklerinden çok üslup bakımından ortak paydaları üzerinden Cemal Kutay, Feridun Kandemir, Kadir Mısıroğlu, Mustafa Müftüoğlu gibi isimlere ve külliyatlarına kısaca değinilecek ve bir türün ana hatları ortaya konacaktır.

Cumhuriyet'le beraber yazılı metinlere tek tip bir metaanlatı hükmetmiştir. *Nutuk*'un resmi metin hüviyeti kazanmasının ötesinde İstanbul Üniversitesi bünyesinde oluşturulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve yine Ankara Üniversitesi'ndeki kurumsal devamı, tarihyazımını kurumsallaştırma faaliyetleridir.¹² Basılı alan rejimin kontrolündedir. Gerçi söylenmelidir ki CHP resmi anlatısı kendi içinde çeşitlenebilir ve kontrollü muhalefete imkanlar tanır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın kıtasal hakimiyeti Türkçü çevrelere alan sağlamış, Türkçü dergiler kendi anlatılarını ve rejimle çatışma alanlarını yöneterek kamusal alanda görünür olmuştur.¹³ Almanya'nın gerilemesi ve Sovyetler Birliği'nin galebe çalmasıyla ise Türkçü-Turancılar kamusal entelektüel alandan sert şekilde tasfiye edildi. Aynı şekilde Anadoluçular CHP iktidarının sınırlarında bir sağ Kemalizm'i ve muhafazakarlığın hâkim olduğu bir havzaı tesis ettiler. Türkçü, Anadoluçu hareketler görünürde birbirleriyle çatışan entelektüel ve siyasal ağlar arasında kesişimler sağlıyor, şifahi ağları besliyordu. Aslında tüm bu eğilimler arasında ve kesişimlerin ötesinde bu yaklaşımların mensupları fikren temas halindeydiler.¹⁴ Ancak belli fiziki ve fikri temaslara karşın İslami ve muhafazakâr anlatılar yazılı alandan yirmi yıl uzak kaldı. İslami metaanlatı yeraltında sözelleşti ve sözel rabitalarla yazadı, sürdürüldü ve bir sonraki nesle intikal hedeflendi.¹⁵ Zaten geleneksel zihni kozmolojiden beslenen İslami bilgide şifahilik baş köşededir. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre

sözlü gelenek, yazılı metni, anlaşılması istenen fikirlerin tek temeli olan bir mutlak metin olmaktan çıkartıp, yaşayan koca bir dünyaya açılan bir kapı haline getirir, kitap bu dünyaya yolculuğun çıkış noktasını oluşturur...kitaplar, sadece yazılı metinlerden ibaret kalmayıp, üstattan talebeye iletilen ve bilgiyi edinmesi istenenlerin hafızasında saklanan bir şifahi öğreti yoluyla söze eşlik edegelmiş, bir bakıma sözün içine daldırılmıştır.¹⁶

12 Mustafa Oral, "Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü 1933", *Atatürk Yolu Dergisi* 27-28 (Mayıs-Kasım 2001): 321-222.

13 Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

14 Tek Parti döneminde Anadoluçuluk için bakınız, Metin Çınar, *Anadoluçuluk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

15 Bu dönemin İslami hafızayı hıfz ederek koruyan ve intikal edenlere dair kayıt düşme misyonu kalemde alınmış bazı çalışmalar için bkz. Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri* (Ankara: Rehber Yayınları, 1989), 3 cilt; Mustafa Öcal, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat* (İstanbul: Ensar, 2008); M. Ertuğrul Düzdâğ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu: Hatıralar* (İstanbul: Kaynak, 2007); Mahir İz, *Yılların İzi* (İstanbul: Kitabevi, 2019); İsmail Kara, *Kutuz Hoca'nın Hatıraları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000); İsmail Karaçam, *Hatıralar* (İstanbul: Çamlıca, 2015). Bu dönemde taşrada dini hayata ve devletle olan gerilimli ilişkiye dair ayrıca bkz. İlbey C. N. Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şiîh: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

16 Aktaran, İrvin Cemil Schick, "Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, yay. haz. Leyla Neyzi (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 20.

Dolayısıyla İrvin Cemil Schick'e göre geleneksel entelektüel meşruiyet ve otorite dayanakları yazılı kültürün baskınlaşmasıyla açığa düştü, konumları sarsıldı: "Bedensel uygulamalardan yazma uygulamalarına geçişi var olan bir yazılı kültürün gayri meşrulaştırılmasıyla o güne kadar okur yazarlığı oluşturduğu kabul edilmiş olan hüner dağarcığının değersizleşmesi ve geçersizleşmesi, bu suretle de mevcut yazılı kültürün sözlüleşmesini getirmiştir."¹⁷ İçine gömülünen bu büyük sessizlik ortamında sözlü aktarımlar devreye girdi. Dolayısıyla yazılı alanın 1940'ların ikinci yarısında rahatlamasıyla bu sözlü anlatılar ve rivayetler yazıya dökülecektir. Böylece Cumhuriyet'in İslami/sağ metaanlatısı artık metinler üzerinden aktarılır, kayda düşülür hale gelecektir. Yukarıda bahsedilen hikayeleştirilmiş enformel üslup da kısmen sözel kökenlerin varlığından kaynaklanır. Zaten Tek Parti rejiminde sağcı metinler şifreli Ezop diline başvurmuşlar ve görece rahatlamadan sonra (Sovyetler Birliği'nde muhalif metinlerin niteliğini tanımlayan) bu kapalı Ezop dilini korumuşlardır ki gizemcilik biraz da bu özgül dilden kaynaklanır.

Şifahi anlatımlar sağ bilgi ve fikir aktarım silsilelerinde merkezidir. Muallim Cevdet, Osman Nuri, İbnülemin Mahmud Kemal (İnal) gibi isimler derya deniz/mütebahhir olmalarıyla övülürler. "Fikirlerin, itiyadların, ideallerin kısaca hemen her şeyin tarihin mezarlığına gömüldüğü, nisyan kuyusuna atıldığı bir devrin hercümerci içerisinde mazinin yeniden nasıl inşa edilebileceğinin yollarını gösteren"¹⁸ İbnülemin Mahmud Kemal (1871-1957) bunu en çok sohbetleriyle göstermiştir ki zaten hatırlatılır ki; "ruh, zevk, hayat tarzı, terbiyesi, yaratılışı, kafa yapısı ve bütün manasıyla eski bir adam olan" İbnülemin'in mensup olduğu Nakşilik "sohbet merkezli bir tarikattır."¹⁹ Zaten İbnülemin'in sağdaki itibarında düzenli tertiplelediği sohbetleriyle konağının bir sağcı edebiyat ve kültür mahfili haline gelmesinin de kayda değer rolü vardır. Muallim Cevdet (1883-1935) öğrencilerini bir milli şuur kazanmaları için şehir gezilerine çıkarmış ve bir kuşak üzerinde bu gezi ve ilhamlarıyla iz bırakmıştır.²⁰ Zira Muallim Cevdet'e göre; "Öğrenciye milli duygu vermek için şehri gezdirmek ve tanıtmak her zaman gerekmektedir. Abideler yanında verilen ufak bir bilgi bile okulda dört duvar arasında yapılan bir düzine dersten daha faydalı daha sıcak, kalıcı ve daha sağlamdır... Onlara milli şuuru aşılamanın en tesirli yolu budur."²¹ Yine İslami tavrını Cumhuriyet döneminde yüksünmeden korumasıyla saygınlık halesi kazanan Mahir İz'in (1895-1974) de; "En önemli taraflarından biri de çok sevilen bir sohbet adamı ve iyi bir hatip olmasıdır. Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalığından itibaren çeşitli fakültelerden öğrencilerle yaptığı sohbetleri İstanbul'un en güzel mekânlarında birer ilim, ırfan ve sanat mahfeli halinde yıllarca devam etmiştir."²² Hatıratına yazılan önsözde de belirtilmektedir ki; "Mahir İz; "gönül ve sohbet ehlidir...sohbetine doyum olmazdı; dinleyenleri saatlerce hiç sıklamadan bir mevzudan diğerine atlayarak adeta mest ederdi."²³

17 Schick, "Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları", 18-19.

18 Fatih M. Şeker, "İbnülemin İçin Bir Entelektüel Portre Denemesi", *Bir Eski Zaman Efendisi: İbnülemin Mahmut Kemal*, yay. haz. Hüseyin Vassaף (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 15.

19 Şeker, "İbnülemin İçin Bir Entelektüel Portre Denemesi", 41.

20 Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2019).

21 M. Cevdet, *Mektep ve Medrese*, yay. haz. E. Erüz (İstanbul: Çınar Yayınları, 1978), 124, 125.

22 Mustafa İsmet Uzun, "Abdullah Mahir İz", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iz-abdullah-mahir>

23 Kemaleddin Nomer, "Önsöz", *Mahir İz, Yılların İzi*, 13.

Sağda saygınlık kazanmış birçok entelektüel bu itibarlarını yazdıklarından çok şifahen aktardıklarıyla; bir fikri, mücadeleyi, davayı ve tarihsel birikimi yeni kuşaklara ve tilmizlerine aktarmalarıyla kazanmıştır. Entelektüel birikim yazılı eserlerden çok öncelikli olarak sözel aktarılmış bir değerdir. Bazıları yazdıklarından çok daha fazlasını sohbetlerde şifahen anlatmış ve entelektüel silsilelerini bu aktardıklarıyla şekillendirmiştir. Zaten birçok entelektüel de entelektüel kişiliklerini ve donanımlarını belli sohbetlere devam ederek kurmuştur. Bu, aynı zamanda bir meşruiyet ve itibar kazandıran şekilde bir fikri ve manevi silsileye dahil olmak anlamına gelir.

Tek Parti döneminde hele açık kamusal alanın yokluğunda; "camilerde verilen vaazlar, okunan hutbeler ve namazlardan sonra yürütülen sohbetler"²⁴ muhafazakârlar arasında yine kolektif bilginin şekillenme ve yeniden üretilme yordamlarıdır. Nurculuğun taşrada çoğunlukla halk tabakaları arasında genişleyen ağları bir yana; özellikle sohbetlerine İstanbul'un yüksek entelektüel sermayeye sahip eğitilmiş dindar seçkinlerinin devam ettiği ve İskenderpaşa cemaatini Zeyrek'te camisinde böylece inşa edecek Abdülaziz Bekkine bir çekim merkezi haline gelirken bu çevre bir fikri mahfil olarak tam şifahi ağ işlevi görecektir.²⁵

Yine Beyazıt-Laleli-Şehzadebaşı üçgenindeki kahvelerde; "açıkça muhalefet de edemedikleri büyük inkılaplar yaşanırken, hadiselerin önüne geçememekten kaynaklanan bezginlik" içindeki Esafil-i Şark entelektüelleri otururlar. Küllük, Darüttalim, Meserret belli başlı olanlarıdır: "Tek Parti devrinde söylenmesi tehlikeli olan fikirler, birbirlerine güvenen insanların bir araya geldikleri kahve ve ev sohbetlerinde seslendirilmiştir. Unutulmaması istenen gerçekler, bu sohbetlerde şekillendirilmiştir...sessizliğe gömülen aydınlar...yazılı belge bırakmamak için özel bir gayret göstermiş, hatıralarını yazarken bile kendi kendilerine sansür uygulamışlar, ancak sohbetlerde çok güvendikleri insanlara bildiklerini anlatmışlardır."²⁶ Nitekim Genç Topçuzade Nurettin (Topçu), Fransa'da devlet bursuyla okurken İstanbul'da 1931 yılında evinde ağırladığı Tek Parti dönemi iktidarının sınırlarında çoğu Anadolucu ağın mensubu misafirlerinin sohbetine şahit olur. Yusuf Kemal (Tengirşenk), Hüseyin Avni (Ulaş), Remzi Oğuz (Arık) ve Mümtaz Turhan'ın da bulunduğu ortamda artık "tek parti, tek şef" sloganına dayanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Millî Mücadele sonrası nasıl menfaatperestler tarafından ele geçirildiğini ve içten çürüdüğünü dinledikten sonra daha öte olarak neler konuşulduğuna dair detay vermez ancak defterine; "dışarıdan kimsenin bilmediği ve hiçbir vesikanın yazmadığı tarihin kalbinin gizli köşelerini, görür gibi oldum" notunu düşer.²⁷

Feridun Kandemir ve Cemal Kutay: İki Gizli Tarih Kayıtcısı ve Popüler Tarihçilik

Gizli Tarih'in erken bir örneği Cumhuriyet'in onuncu yılında beklenmedik bir polemikle açığa çıktı. Siirt mebusu Mahmut Bey (Soydan) sahibi ve başyazarı olduğu *Milliyet* gazetesinde "Ankaralının Defteri" ismiyle Millîci müstearıyla Millî Mücadele'ye dair bir

²⁴ Ertuğrul Meşe, *Mukaddesatçı Anti-Kemalizm: İslamcıların Atatürk ve Cumhuriyet Algılarının Sosyolojisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 99.

²⁵ Saçıcı bilgi cemaatleri ve ağları için zengin bir birincil kaynak anlatı için bkz Necip Fazıl Kısakürek, *Babıali* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1976).

²⁶ Beşir Ayvazoğlu, *Peyami* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 84, 85.

²⁷ Mehmet Birgül, *İrade Hareket İsyân: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi 1* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 184.

yazı dizisi kaleme aldı.²⁸ Tefrika Ali Fuat Cebesoy ve benzer "gözden düşmüşleri" imalı ya da açık şekillerde hedef aldıktan sonra ithamlarda sıra artık Erenköy'deki köşkünde "Millî Emniyetin en becerikli elemanlarının" denetiminde inzivada yaşayan Kazım Karabekir'e gelince emekli komutan cevaben gazeteye bir dizi mektup yolladı. Mektuplardan altısı yayınlanırken yedincisi muzır olduğu gerekçesiyle yayınlanmadı. Karabekir, Millî Mücadele'nin başlangıcında rolünü küçültenlere ve hakir görenlere karşı kendisinin en başından itibaren Doğu'da bir örgütlenmeyi yönettiğini hatırlattı. Buna karşı ise birçok mebus ve gazeteci Karabekir'i küstahça böbürlenmekle suçladı. Böylece entelektüel kamuoyunda bir tartışma, aslında daha çok Karabekir'e yönelik bir linç, başladı. Geniş kamuoyu artık Karabekir'den herhangi bir cevabın gazetede çıkmamasından meseleyi anlarken, Paşa bir yandan da Millî Mücadele'yi kendi zaviyesinden anlattığı kitabı basım için matbaaya gönderdi. Ancak matbaada basılan kitap formları toplatılarak Çağaloğlu'nda bir hamamda yakıldı. "Polis Müdür Fehmi'nin kumandasında yüz küsur polis" ise Kazım Karabekir'in konağını sabahın dört buçuğunda basarak kitabın muhtemel nüsha ve el yazması halini ve benzeri yazılı ne var ne yoksa bulmak ve el koymak üzere konağın altını üstüne getirdi. Karabekir'in *Milliyet*'e cevapları ve yürüttüğü sert polemikler CHP'yi, bu tartışmaların kamuoyunda ne derece etki yarattığına dair taşra teşkilatlarından rapor istemeye yönlendirdi. Teşkilatlardan gelen raporlar parti açısından olumluydu. Tartışma, kamuoyunda endişe edildiği kadar ilgi uyandırmamış, basılan mektuplar *Milliyet* gazetesinin satışlarını ancak çok az arttırmıştır.²⁹ Oluşturulmuş bir resmi anlatıya bir alternatif tarihyazımsal müdahale çabası böylece gömülmüş oldu.

Karabekir Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü tarafından, Atatürk'ü tartışmaya açmaması şartıyla tekrar siyasi hayata dahil edildi.³⁰ Hatta akabinde meclis başkanı yapılarak taltif edildi. 1948'de öldüğünde meclis başkanıydı. Ancak bu siyasi rehabilitasyonuna ve kendisinin Atatürk'e ve Kemalist rejime açıktan saygıda kusur etmemesine karşın Karabekir resmi anlatıya muhalefetin en önde gelen simgelerinden biri olacaktır. Bu esasen kolaylık sağlamasındandır. Karabekir gibi itibarı ve Millî Mücadele'deki rolü yadsınamaz kudretli bir komutan, güçlü bir paravan sağlamaktadır. Zira okurlar Karabekir'in sahiplenilişinde, Millî Mücadele'deki öncülük tartışmalarının aslında daha büyük "saklanan tarih" in ön gösterimi ve şifreli ifadesi olduğunu kavramaktaydı. Karabekir sadece Millî Mücadele'nin resmi anlatısına sınırlı bir meydan okuma sunuyordu. Ancak okurlar izin verilen bu alan ve kısıtlardan fazlasını anlıyordu.

Karabekir'in hatıratından bazı parçalar on yılı aşkın bir zaman sonra Cemal Kutay'ın (Kutay ve dergisi için aşağıya bakınız) *Millet* dergisinde basıldı. Akabinde Kazım Karabekir'in *İstiklal Harbinin Esasları* kitabının nihayet paşanın ölümünden üç yıl sonra iktidarın değişmesiyle 1951 yılında tabı ve neşri Sinan Matbaası kaydıyla gerçekleşti. Kitabın girişine "hakikat bir nurdur" notu düşülmüştü: "Sen de ey şarkın evladı! Bu yoldan dönme, döndürme!/ Hakikat nurunu patlat! Onu gafletle söndürme!" Milliyetçi-mu-

²⁸ Tefrikanın kitaplaşmış hali için bakınız, Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007).

²⁹ Erol Evcin, "Kazım Karabekir Paşa'nın Basında Neşredilen Tarihi Mektupları ve Bunların Kamuoyundaki Yansımaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 87 (Kasım 2013): 1-66.

³⁰ Kazım Karabekir Atatürk'ün ölümünün ardından sol-muhafız Tan gazetesine bir seri röportaj vererek kendi tarihsel doğrusunu ortaya koymaya girişmiştir. Ancak gelen sert tepkilerin ardından geri adım atarak yanlış anlaşıldığını söylemiş ve Atatürk'e hürmet hislerinin altını çizmiştir. Böylece 1938 fırsatını da geri tepmek durumunda kalmıştır. Seçkin Çelik, *İnönü Döneminde Kemalizm* (İstanbul: Kırmızıkeçi, 2021), 113.

hafazakâr yayıncı Tahsin Demiray bu kitabı 1960 yılında bastıktan sonra kitap mahkeme tarafından yasaklandı. Kitap ancak yeni bir mahkeme kararı sonrası serbestçe basılabildi.

Karabekir ve Gizli Tarih temasında öne çıkan bir sima, Türkiye’de popüler tarihçiliğin ve Gizli Tarih’in en önde gelen kalemlerinden Feridun Kandemir’dir (1895-1978). Konağının basılmasının ardından Kazım Karabekir genç gazeteci Feridun Kandemir’i çağırmış ve bu ibretlik durumu onunla paylaşmıştı. Kandemir daha sonra Karabekir’in Millî Mücadele kitabının yakılışının iç yüzünü yazdığı bir kitapla detaylı olarak tafsil etti.³¹ Babası Abdülhamid’in Şeref vapuruyla Trablusgarb’a gönderdiklerinden (Şeref sürgünleri) Ali Fahri Bey olan Kandemir çocukluğunu babasının yanında sürgün yerlerinde geçirdi. 1908 sonrası İstanbul’a dönen Kandemir St. Michel’i bitirdi. Millî Mücadele’den itibaren Ankara’da gazetecilik yapan Kandemir karşı-anlatının en önemli kayıt tutucularından ve aktarıcılarında biri oldu. Birçok toplu mektuplaşmayı ve hatıratı derleyen ve yayınlayan Kandemir birçok da telif kitap kaleme aldı. Ancak Kandemir’in Gizli Tarih’e esas katkısı tarih dergiciliğidir. Kandemir, *Dün ve Bugün*, *Yakın Tarihimiz* gibi neşrettiği birçok popüler tarih dergisiyle yakın tarihi kayıt altına aldı. Özellikle *Yakın Tarihimiz* dergisinde (daha sonra kitaplaştıracağı üzere) yayınladığı “Medine müdafii” Fahrettin Paşa’nın (Türkkan), Emrullah Nutku’nun, Fuat Balkan’ın, Kazım Özalp’ın, Cavit Bey’in anıları dikkate değerdir.³² Kandemir külliyyatında düzenli olarak Gizli Tarih’i ifşayı amaçladı. İzmir suikastı davasına ilişkin resmi anlatının iki yüzölçümünü ortaya sermeyi amaçlayan kitabı bunlardan biridir:

Tartışma gürültüsünün tek faidesi, Halk Fırkasına sığınmış olan eski ittihatçıları bu badireden kurtarmış olmasıdır; üst tarafı yani Halk Fırkası haricinde kalan ittihatçılar fırkaya sığınmış olanların müşterek oldukları günahı tek başlarına yüklenmek zorunda kalmışlardır...esasen İstiklal Mahkemesi de Halk Fırkasına mensup ittihatçılar dava mevzu olmaktan çıktıktan sonra kalanları dilediği gibi hırpalayıp mahkûm edebilmek için...kendini tamamen serbest saymıştır.³³

Kandemir diğer bir kitabında da Millî Mücadele’nin en başında Mustafa Kemal Paşa ile beraber kimlerin onun yanında ve mücadeleyi sırtladıklarını açığa çıkartmayı hedefledi. Kandemir’e göre durum o kadar vahimdir ki Millî Mücadele’nin başında kimlerin hazır bulunduğu bile saptanmış değildir. Kandemir önce “Atatürk’ün son günlerine kadar en yakınlarından biri olarak çevresinde bulunmak mazhariyetine ermiş olan bir sayın profesörümüzün” bir yazısında bu konuya dair bilgisizliğine dikkati çeker. Ardından “diğer bir yakın tarihçi olarak tanınan Sayın profesör de son yazılarından birinde” Bandırma Vapuru’ndan Mustafa Kemal’in Ankara’ya varışı arasındaki sürece dair fahiş hatalarını ve cehaletini ortaya koyar.³⁴ Kandemir’in buradaki kaygısı elbette tarihsel detayları

31 Feridun Kandemir, *Kazım Karabekir’in Yakılan Hatıraları Meselesinin İçyüzü* (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964). 1950’lerde İzmir suikastı bahanesiyle idam edilenlere yönelik bir iade-i itibar çabası ve yarattığı gündem için bakınız, Ahmet Mehmetefendioğlu ve Cemal Necip Gürel, “İzmir Suikastı Mahkûmları için 1956 Yılında Yapılan bir İade-i İtibar Girişimi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 25 (Güz 2012): 227-244.

32 Ali Birinci, “Bâbîâl’in Tarih Mecmuaları (1943- 1965)”, *Türk Yurdu* 132 (Ağustos 1998): 35-36.

33 Feridun Kandemir, *İzmir Suikastının İçyüzü* (İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1955), İkinci Cilt, 7-8.

34 Feridun Kandemir, *Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal: Arkadaşları ve Karşındakiler* (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964), 3-4.

hakkaniyetli ve titiz şekilde saptamaktan oldukça başkadır. Çoğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminin ardından İstiklal Mahkemeleri marifetiyle tasfiye edilmiş bu paşaların iade-i itibarını ve kahramanlıklarını tescil ettirmek ve orada kalmayarak; "sahte kahramanların" itibarını yerle yeksan etmektir. Necip Fazıl Kısakürek'in İslami kesimde popülerlik kazanan "sahte kahramanlar" tabiri, Millî Mücadele'nin hakiki ve imanlı kolektif kahramanlarının hakkını gasp etmekle itham ettiği Atatürk ve İnönü'ye göndermedir. Ancak Kandemir için söz konusu muhatap sadece Ankara'ya sonradan gelmiş ve bu paşaların tasfiyesi üzerine "İkinci Adamlık" kariyerine başlayabilmek için 1970'lere kadar Türkiye siyasetinin en güçlü ve tartışmalı sımalarından olagelecek İsmet İnönü'dür. Kandemir *Millî Şef Masalı* kitabında ise "Paşam Millî Mücadeleye inanamamak haddi zatında bir suç değildir" hatırlatması yaptıktan sonra o dönemler birçok aklı başında vatansızın Millî Mücadele'ye mesafeli olduğu halde sonrasında yanlışlıklarını samimiyetle itiraf ettiklerini kaydeder. Oysaki İnönü hak etmediği bir Millî Mücadele kahramanlığı itibarını gasp etmiştir: "Sayın İnönü bunları inkâr edebilir mi?" Kandemir'e göre uyardığı İnönü inkarında ısrar ederse tarih bunu kaydedecek ve beldelini ödetecektir: "Türk Milletine karşı olan bu vazifenizi yerine getirmelisiniz. Yoksa, zaten elinden kurtulamayacağınız TARİH, sizi ne biçim hizaya getireceğini de ötesini de elbette ve mutlaka bilecektir."³⁵

Kandemir anti-İnönü ve utangaç anti-Atatürk literatürün çok sarılacağı diğer bir tarihi simanın daha ısrarla peşinde koşar. Hatıralarını derlemek için Rauf Orbay'ı daha 1944'te Londra büyükelçiliğinden ayrılışından itibaren dürter. Orbay katiyetle böyle bir şey düşünmediğini söyleyince Kandemir isyan eder: "Fakat bey efendi, siz bunu yapmazsanız, yakın tarihimizin bir çok önemli olayları karanlıkta kalacak, bilinmeyecektir."³⁶ Orbay ileri yaşında bu talebe olumlu cevap verir ve Kandemir'in derlediği hatıraları Orbay'ın 1964'te ölümünün ertesinde basılır. Kandemir'in Orbay'ın hatıralarına uygun gördüğü isim *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay'dır*. "Söyleyemedikleri" okurlarının hayal gücüne bırakılmıştır. Gizem uyandırma her zaman etkin ve cezbedici bir Gizli Tarih stratejisidir.

Kandemir'in yanında diğer bir sağ Gizli Tarih kayıtcısı da Cemal Kutay'dır (1909-2006). Anadolu Ajansı ve farklı organlarda muhabirlik yapan Kutay'ın 1946 yılında çıkarmaya başladığı *Millet* dergisi esasen anti-İnönücü bir çizgiyi benimser. Kutay düzenli olarak, İnönü'nün şahsi emellerini gören Atatürk'ün onu sağlığında başbakanlıktan indirerek tasfiye ettiğini ancak ölümünün ardından İnönü'nün totaliter bir rejim kurduğunu iddia eder.³⁷ İnönü rejimi millet düşmanı, aşırı solcu, vatansız insanlarla dolmuştur. Buna karşı ise "millet" yekpare şekilde mücadele vermektedir: "1945-1950 arasında *Millet Mecmuası'nı* çıkarıyordum. Türkiye o zaman 15-16 milyondur. 22 bin 200 abonem vardı ve 60 bin baskı yapıyordum. Bugün Aktüel, Nokta, Tempo, hepsi birleşse olamaz."³⁸ Kutay 1950'de çıkarmaya başladığı *Tarih Sesleniyor* dergisinden başlayarak popüler bir tarihçi olur. Ancak Kutay için tarih güncel siyasi davanın bir uzamıdır. Özellikle, anılarını derlediklerinin anlattıklarına keyfince eklemeler yapmasıyla, hatta bazen ta-

³⁵ Feridun Kandemir, *İkinci Adam Masalı* (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1968), 13.

³⁶ Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay* (İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965), 15.

³⁷ Salhadin Gök, "Tek Parti İktidarında Basın Muhalefeti: Millet Dergisi Örneği", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 41 (2009): 351-384.

³⁸ "Atatürk Şamandı Dedim Kuleli Beni Ayakta Alkışladı", *Hürriyet*, 12 Aralık 1999.

mamen kendi yazmasıyla kötü nam kazanacaktır.³⁹ Kutay için gerçekte hikâye Hayden White'ı hayran bırakacak şekilde adeta ayırtırlamaz olmalıdır. Kutay'da tarih masalsıdır, gizem nesnesidir. Ancak bu onun son derece siyasi bir bağlamla yoğrulmuş olduğu gerçeğini gölgelemez.

Gizli Tarih Cemal Kutay'ın masalsı tarih ciltlerinin de her tarafına sinmiştir. Kutay, "ÖRTÜ'nün altındakilerden derlediği" iki ciltlik *Örtülü Tarihimiz*'e yazdığı önsöze "meçhullere itilmiş bakir hakikatlerden bir tutamcığımı da olsa aydınlığa çıkarabilmiş olma ümidiyle müteselli"⁴⁰ olduğu notuyla başlamaktadır. *Bilinmeyen Tarihimiz* ciltlerine başlarken de uyarıcılık görevini ikrar eder: "1974 Türkiyesinin temel buhranı fertçe, milletçe, devletçe HAFİZA YOKSUNLUĞU'dur. Ötekiler çareleri malum illetler. Ki hepsinin kaynağında geçmişin ibretlerine göz kapama eyyamcılığının gafleti, milli tarih şuurunu yitirmenin vebali yatar."⁴¹ Kutay "Bu yolun karıncasıyım" demektedir; "küçücük, adsız, unvansız, kürsüsüz bir karıncacığım."⁴² Yaptığı bir milli ödevdir: "Vatan ve hakikat hayrına görürsünüz elinden tutunuz. Okuyun ve okutunuz!"⁴³

Kandemir'de de, Kutay'da da Atatürk dokunulmazdır. Adı anılamayandır, çok yücededir. Siyaset sahasının dışındadır. Bu sebeple de hep saldırılan İsmet İnönü'dür. Dertleri "yanlış gidenlerdir"; oligarşidir. Halktan, millettten kopuk dar bir güç çevresidir. Nitekim Kandemir yakın dostu Recep Peker'in ağzından Ankara'da Millî Mücadele kazanılır kazanılmaz zenginleşmeleri, çürümeleri birinci elden anlatır.⁴⁴ Ancak suçlu asla Atatürk değildir. Atatürk'e saygı o derecededir ki Kandemir, Karabekir'in yakılan eseri hakkındaki kitabında da Karabekir'in ve diğer paşaların (Ali Fuat ve Rauf) anlatımlarıyla Karabekir'le Atatürk'ün barışamamalarını dahi entrikalar çeviren üçüncü şahıslara ve Atatürk'ün yakın çevresine bağlamaktadır.⁴⁵ Açıktır ki bunlar da Gizli Tarih stratejileridir.

Türkiye'de popüler tarihçilik 1950'de demokrasiye geçişle hareketlendi. Otuz yıla yakın tek seslilik egemendi ve farklı sesler kapı aralıklarına, fısıltılara sıkışmıştı. 1950 ile beraber ardı ardına sağ-muhafazakâr eğilimli popüler tarih dergileri çıkmaya başladı. 1950'de bu fıryanın en erken iki örneğinden olan İbrahim Hakkı Konyalı ve Ahmet Niyazi Banoğlu'nun çıkardığı *Tarih Dünyası* dergisi amacını şu şekilde duyurmaktadır: "Tarih Dünyası bir gaye ile çıkıyor. Bu tek gaye bugüne kadar gizli kalmış birçok hakikatleri birçok kıymetleri Türk efkarına arz etmektir."⁴⁶ Bu tarih içeriğinin önemli bir kısmı jenerik olarak "Yakın Tarihimiz" olarak tanımlanan içeriğe dairdir. "Yakın Tarihimiz" kabaca II. Abdülhamid döneminden ama esas olarak 1908'den başlar. *Yakın Tarihimiz* tam olarak tarih değildir. Zira bugüne değer; çoğu aktörü ve tanığı hala hayattadır, en azından onları tanıyanlar hayattadır. Tarihle bugün arasında bir yerdedir. Gizem nes-

³⁹ Ali Birinci, "Tarihçilikte Meslek Ahlakı veya Ahlaksızlığın Tarihçiliği", *Muhafazakâr Düşünce* 2 (7), (Kış 2006): 104; Ayşegül Yılmaz, "Tarihsel Hatıratların Suistimaline Bir Örnek Cemal Kutay; Süleyman Tevfik'in Günlükleri", *Tarihyazını* 4 (1), (2022): 41-66.

⁴⁰ Cemal Kutay, *Örtülü Tarihimiz* (İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1975), 7.

⁴¹ Cemal Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz* (İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1974), 11.

⁴² Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, 13.

⁴³ Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, 13.

⁴⁴ Kandemir, *Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal: Arkadaşları ve Karşısındakiler*.

⁴⁵ Kandemir, *Kazım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselesinin İçyüzü*, 121-126.

⁴⁶ Ahmet Özcan, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik (1908-1960)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 190.

nesidir. Aydınlatılmayı beklemektedir. Esasen "Yakın Tarih"e ilgi güncel siyasi pozisyonların yansımaları, onların projekte edilmesidir. Bu *Yakın Tarihimiz*, ileri yaşlarında hayattakilerin hafızalarına müracaatla belgelenecek, kayıt altına alınacaktır. Nitekim Feridun Kandemir, neşrettiği dergisinin yanı sıra bir seri kitap yayınladığı yayınevinin ismini de *Yakın Tarihimiz* koymuştur.

Bu tarzın en erken ve üretken örneği Ziya Şakir'in (1883-1956)⁴⁷ izindeki Feridun Kandemir ve Cemal Kutay gibi isimler, Demokrat Parti (DP) ile beraber sağın yakın tarih sesi oldular. Bu yamalı sağ anlatı, bir yandan Tek Parti rejimini (en azından Atatürk dönemini) Milli Mücadele'yi ve İttihatçılığı kendi meşrebinden sahiplenirken aynı zamanda Milli Mücadele'ye, II. Meşrutiyet dönemine, II. Abdülhamid dönemine kendi dokunuşunu verdi. Aslında bu sağ daha çok hatırası silikleştirilmiş ve Kemalist filtreden sansürlenmiş İttihatçılığın da artık masal ve Orta Çağ şövalye hikayesine dönüştürülmüş sesini ortaya koyuyor ve İttihatçılığın zulasından güç alıyordu. Bolca romanlaştırılmış üslupla anlatılan, dedikodu haline gelmiş ve Orta Çağ kahramanlık romanlarını andıran bu tür; İttihatçıların, "Necd çöllerinde" Teşkilat-ı Mahsusacıların, Milli Mücadelecilerin, kellesini davasına koyanların, bazen beyinsiz Abdülhamid paşalarının ve din adamlarının hikayeleridir. Doğruyla gerçek karışır. Sert gerçeklikler romanslaşır. Kemalist Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam* (1963-65), *İkinci Adam* (1966-68) ve *Enver Paşa* (1970-72) üçer ciltlik biyografileri Aydemir'in gençlik tutkusu olarak sarıldığı Turancılıktan aynı tutkuyla komünizme ve Kemalizme kayışının ruh hallerini yazılı tarih haline getirdiği bu romantik tarihin en popüler örnekleridir. Ancak Aydemir gibi Kemalist isimlerin ötesinde bu tür genelde sağın meşgalesidir. Zira sağ okur tabanı bu beklentiyi daha çok duymaktadır. Cemal Kutay'ın *Bilinmeyen Tarihimiz*, *Sisli Tarihimiz*, *Örtülü Tarihimiz* gibi isimler koyduğu cilt cilt kitap serilerinde gerçek hepten toz kırıntılarına döner.⁴⁸ Bu dönemde İttihatçı kuşak mensuplarının çoğu ileri yaşlarında hala hayattadır. Anılarını yazmasalar da otuz kırk yıl önce olmuş bitmişleri birinci elden dinlemek için ziyaretlerine gelenlerle sohbetlerinde kulaktan kulağa yöntemle sözlü bilgileri aktardılar. Böylece Tek Parti rejimi muhalifi bir kolektif hafızanın üretilmesinde, yaşatılmasında ve kapı aralarından kurtarılmasında kurucu rol oynadılar.

Cemal Kutay en çok yüz elliliklerden kendini aklama çabasındaki Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın ihyasında rol oynadı. Polat Safi'ye göre onunla, "yoğun ve güçlü" ilişkisi o kadar esaslıdır ki; "T. E. Lawrence'ı tarihte bir yan karakter olmaktan çıkarıp ana karakter haline getiren yazar, seyyah ve yayıncı Lowell Jackson Thomas, Lawrence için ne ise Eşref için de Kutay odur."⁴⁹ Kutay için de Eşref ona saklı, gizli bir dünya açmıştır:

Meslek hayatımın duygularla örülü yılları 1951-1954 arasındır...Eşref Sencer Kuşçubaşı, otuz yıla yakın gurbetten sonra vatana dönmüştü. Beraberinde cephaneye hurçlarına doldurulmuş belgeler, fotoğraflar, bakir anılar ve yurt dışına geçirdiği çeyrek

⁴⁷ Kendi de İttihatçı hareketle temas etmiş Ziya Şakir (Soku) bu bağları neticesiyle II. Meşrutiyet devrinden itibaren gazetecilik yapmış, Cumhuriyet döneminde gazetelerdeki teftikalarla akıl almaz bir sözlü tarih külliyatı üretmiştir. Kendi ismi ve müstear isimlerle kitaplaşmış sayısız kitapla *Yakın Tarihimiz* içeriğinin en büyük kayıtcısıdır.

⁴⁸ 1950 sonrası popüler tarihçilik için ayrıca bakınız; Doğan Gürpınar, "Double Discourses and Romantic Ottomanism: The Ottoman Empire as a 'Foreign Country'", *International Journal of Turkish Studies* 17(1-2) (2011): 39-63.

⁴⁹ Polat Safi, *Eşref: Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi* (İstanbul: Kronik, 2020), 32.

yüzyılı aşmış devrede yazdığı binlerce sahifelik hatıratı ile. Diyeceğim ki dünyanın sınırları genişlemişti: Ömrümü adadığım mesleğimde, hakikatleri bulma çabamın önünde sır perdeleri bir bir açılıyordu... çöküşünden elli yıl öncesine kadar, hudutları zerinde hala güneşin batmadığı o koskoca imparatorluğun olayları içinde yaşamış bu emektarın asıl korkusu, yeni nesli büsbütün boşlukta bırakmış olma günahıydı.⁵⁰

1960-80 Dönemi Belli Başlı Gizli Tarih Temaları: Masonlar, Yahudiler, Lozan

Demokrat Parti'nin iktidara gelişi sağ kesimde büyük bir heyecan dalgası ve beklenti yarattı. Ancak Demokrat Parti kontrol edemeyeceğinden endişelendiği bu yükselen dalgadan çekindi. Demokrasiye geçişte devamlılığı tesis etmek için netameli bir çabaya girerek iktidar değişiminin hemen ardından özgüven kazanan kendinin daha sağında kalan hareketleri, özellikle Ahmet Emin Yalman'a suikast teşebbüsünün ardından kısıtladı. Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu* dergisinde hedef göstermesinin ardından ("Bu adamın boynuna kement atacak bir iman sahibi çıkmayacak mı?") 1952 yılında Yalman, Malatya'da suikasta uğramıştı. Suikast teşebbüsünün ardından Kısakürek dahil birçok mukaddesatçı göz altına alındı. Bu taşkın sağın çekim merkezi Türk Milliyetçiler Derneği, 1953'te kapatılırken başta derneğin başkanlığına getirilen Sait Bilgiç olmak üzere sağcı hareketler ve Nurculukla bağlantılı milletvekilleri partiden ihraç edildi.⁵¹ Elbette parti içindeki (asıl gücünü 1960'larda toplayacak) milliyetçi-muhafazakâr taşranın ve temsilcilerinin bundan sonra da süregidecek etkinliği küçümsenemeyecek olsa da böylece geçiş rejimi başarıyla tesis ediliverdi. Milliyetçi-muhafazakâr kamusal entelektüeller ise, otuz yıllık sükûtun ardından nihayet seslerini duyurma ve yazılı kayda geçirme şansına kavuşmanın heyecanını duysalar da ancak geriden geldiler. Kuşkusuz Necip Fazıl Kısakürek bu meydan okuyuşun, "hakiki tarih"i düşmanlarının gözüne sokan ilk ve en gür sesiydi. Şairin İslami cenahtaki kültürü bu öncü cesaretine ve tarihi geri istemesine dayanır. Cumhuriyet'in karşı-anlatısının ilk sesi olarak CHP içindeki sağ-muhafazakâr nüvelerle iç içe olarak yayına başlayan Kısakürek'in *Büyük Doğu* dergisi, "Lozan ihanetinden" "son dönem din mazlumlarının" acıklı hikayelerine, sözel aktarımları ve rivayet ağlarını büyük ölçüde yazıya döktü.

Bu bakımdan sağın sesinin daha gür duyulması 27 Mayıs sonrasıdır. Paradoksal şekilde 1961 Anayasası yayıncılık imkanlarını sağ için de genişletiyordu. Ötesinde 27 Mayıs'a karşıt sağın "müfritleri" kendilerini Menderes, Bayar gibi desteğine muhtaç oldukları devlet seçkinlerinin aracılığı olmadan ifade edebilmeye başladılar ki Adalet Partisi bu bakımdan selefi Demokrat Parti'den gücün teşkilatlara daha fazla yayıldığı ve üst denetimin daha zayıf olduğu bir nitelikteydi. Bu ise siyasetin kitleselleşmesinin bir sonucuydu. Bu zaman aralığında yayıncılık daha hareketlendi. İsmail Dayı'nın (1926-2008) sahibi olduğu Yağmur Yayınları sağın seçkinlerinin kitaplarını basarak dönemin şekillenen sağ külliyatında önemli bir rol üstlendi.⁵² Kazım Karabekir'in külliyatını da yayınlayan yayınevi, Masonları özellikle gündemleştirdi. Bir tarihsel vesika olarak Türkiye Mason Locası'nın kendi açık kayıtlarından ve yayınlarından mason listelerini

⁵⁰ Kutay, *Bilinmeyen Tarihimiz*, c. 2, 9.

⁵¹ Milliyetçiler Derneği için bkz. Murat Kılıç, "Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat": *Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

⁵² Zeynep Bursa, "La Foyer des intellectuels. Sociohistoire d'un club d'influence de droite dans la Turquie du XXe siècle" (yayınlanmamış doktora tezi, EHESS, 2020), 239-241.

bir kitap olarak yayınladı: "Bu kitap bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Şimdiye kadar Türkiye'de bu konuda çıkan bütün kitap, mecmua, broşür ve gazete makaleleri elden geçirilmiş, isimler, masonlar arasındaki yazışmalardan, daha önce bu konuda yapılan kitap ve gazete yayınlarından derlenmiştir."⁵³ Ülkeyi 1908'den itibaren masonların yönettiği yaygın bir tema olarak 1960'larda sistematik olarak değildi. Bu yayıncılık aynı zamanda sahil bir yakın geçmişi yerli yerine oturtma misyonunun saç ayaklarından biridir. Bir başka yayınevi kitaplarının ortak takdimini bu minvalde yapar: "Asırlık tahribatların sonunda ortaya çıkan ve yarım asır kadar süren İslam düşmanlığı devrinden sonra nihayet, yurdumuz, kitleleşmeye başlayan Müslüman münevver zümreye kavuşmuştur."⁵⁴

1960'lı yıllarda, Süleyman Demirel'in Adalet Partisi başkanlığına adaylığını koyması ve partinin milliyetçi-muhafazakâr kanadının adayı Sadettin Bilgiç'e karşı kazanmasının ardından partiden kopuşları da tetikleyen Demirel'in masonluğu meselesi sağda ciddi bir tartışma gündemi ve kırılma yarattı. Masonlar 1960'ların Gizli Tarih'inin ana öznesidir. On yılın önde gelen sağ yazarlarını basan Yağmur Yayınları'nın Türkiye'de masonları isim isim listeleyen ve belgeleyen ve bir komisyon tarafından yazıldığı duyurulan bir nevi referans kitabının "Bir Başvekil İmal Etmek" kısmı, "uzun vadeli gayeler için dikkatli ve sessiz ilerleyen" Türkiye masonluğunun Demirel'in önlenemez yükselişini nasıl planladığını ortaya konma iddiasındadır.⁵⁵ Tam bu dönemde farklı dalgalarda AP'den kopanlar için Demirel'in şahsında AP, kozmopolit-mason ve Batıcı büyük burjuvazinin ve tekeli kapitalizmin partisidir. Tüm bu kompo teorilerinin ortak ana omurgası, masum ve pak (ve elbette Müslüman) Türklük üzerinde yabancı ve suni unsurların dış odaklara ve finansal güce dayanarak kurdukları tahakkümdür.

Bu dönemde yükselen sol, zaten İslami sağ gözünde iktisadi bir doktrinle değil kozmopolitik, masonluk ve Siyonizm'le özdeşdir. Mehmet Şevket Eygi, Kanlı Pazar (16 Şubat 1969) öncesi okuyucularını "Müslüman kardeşlerim Türkiye'de komünizm, masonluk, Siyonizm ve deccalizm yıkılmalıdır" diyerek sol protestoculara tepki göstermeye çağırmaktadır. Öyle ki bu tahayyüle göre tüm yabancı ideolojiler, tıpkı *Siyon Bilgeleri Protokolü*'nde ifade edildiği üzere, Yahudiliğin kamuflajından ve stratejik araçlarından ibarettir. Nurettin Topçu da "yeryüzünü domuzlar gibi sömüren Yahudi"yi "ne hukuki ne ahlaki varlığı olmayan bir bezirgân... büyük pazarların dolandırıcısı"⁵⁶ olarak tanımlarken dönemin yeni yükselen sağcılığının manevi evrenini ortaya koyar.

Rıza Nur'un Türkiye Gizli Tarihi türünün şahikası olan hatıratı tam bu aralıkta açığa çıktı. Yazarın ölümünden sonra yayınlanmak üzere British Museum'a teslim ettiği elyazmasını Türkiye kamuoyuna tanıtan ona British Museum'da denk gelen Cavit Orhan Tütengil'dir. Bu tuhaf metin ve Atatürk'e dair ithamları şaşkınlıkla okuyan Tütengil metne ve Rıza Nur'a dair kısa bir kitap kaleme aldı.⁵⁷ Dosya British Museum'a 1935'te teslim edilmiştir ve okurların kullanıma 1960'ta açılması kaydı vardır. Kitabın basımı ise nihayet 1967 yılında Kadir Mısıroğlu tarafından gerçekleştirildi. Önsözünde Mı-

⁵³ *Masonluk ve Masonlar; İsimler, Belgeler* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1968), 3.

⁵⁴ "Başlarken", M. Ertuğrul Düzdağ, *Türkiye'de İslam ve Irkçılık Meselesi* (İstanbul: Cihat Yayınevi, 1976), 7.

⁵⁵ *Masonluk ve Masonlar; İsimler, Belgeler*, 56-62.

⁵⁶ Aktaran Süleyman Seyfi Ögün, *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 120

⁵⁷ Cavit Orhan Tütengil, *Dr. Rıza Nur Üzerine* (İstanbul: Türkiye Kitabevi, 1965).

sıroğlu; “Rıza Nur, Mustafa Kemal’e dair, umumiyetle alışılmış olandan farklı bir görüş ortaya koymaktadır. Fakat böyle bir hatıratıta asıl olan, şahsi duygu ve düşünceler değil, müşahedelerdir. Eğer hatırat sahibi, müşahedelerinde hakikata sadık kalıyorsa, mesele yoktur. Çünkü istikbalin tarihçisine malzeme olacak hususlar, işte bu müşahedelerdir”⁵⁸ notuyla tarafsızlık edasıyla Rıza Nur’u tam bir otorite göstermeden, onu meşru ve sözüne dikkat edilmesi gereken bir şahit kılmaktadır.

Rıza Nur’un hatıratı basımıyla aranıp da bulunamayacak kıymette bir Karşı-Nutuk özelliği kazandı. Atatürk’e mahcup, utangaç, dolaylı değil doğrudan, müdanasız ve galiz saldırısı metnin biricikliğini, dolayısıyla kült niteliğini besledi. Rıza Nur bir İslamcı değil açık sözlü bir ırkçıdır. Din karşıtlığı ve Türkçülüğü muhafazakâr okuyucu için çok noktada tevil edilemezdir. Ancak tüm bunlar eserin temel bir anti-Kemalist metin olduğu gerçeğini değiştirmez. Metin mükemmel ve en saf halde bir Gizli Tarih anlatıdır.⁵⁹ En çok bu kitapla özdeşleşen ama sağın Cumhuriyet tarihine dair metinlerinde bazen aşıktan, çoğu zaman kapalı şekilde işlenen Atatürk’ün içki sofraları ve buradaki sefahat, cinsel hayatı, eşcinsellik anlatıları tam olarak erken modern Avrupa Gizli Tarih külliyatının cinsel ve sefih hayatlarla siyasi kokuşmuşluğu bütünleştirme edebi stratejisinin karşılığıdır.

Kadir Mısıroğlu (1933-2019), Mustafa Müftüoğlu (1925-), Ertuğrul Düzdağ (1941-) gibi isimler 1960’ların ikinci yarısından itibaren kendilerini hakiki, saklanan tarihi ortaya koymaya vakfettiler. Mustafa Müftüoğlu 1975 yılında gazetelerde yazdıklarını, konferansta söylediklerini daha sistematik hale getirerek *Yalan Söyleyen Tarih Utansın* on iki ciltlik serisine başladı. Ancak aynı hikaye anlatıcı üslup, elli-yüz yıl öncesinin ikili diyaloglarına birinci elden şahit olmuş şekilde aktarımlar, bol nida ve ünlemler ciltlere hakimdir. Külliyat modern Türkiye tarihini tamamen Masonların, Yahudilerin, bölüklerinden kandırılmış İttihatçıların, Batılı güçlerin bir komplosu olarak ele alır. Bu ihanetleri hakaretimiz sıfat ve ifadelerle (melun, sergerde, gafil, cüce) belgeler:

Günlük yazılarımda pek sık kullandığım ‘Yalan söyleyen tarih’ tabiri dolayısıyla okuyucularımdan mektuplar alıyor, konferanslarımda suallere muhatap oluyorum. Soruyorlar: ‘Tarih yalan söyler mi?’...Esefle kaydetmek mecburiyetindeyiz ki, bugün tarih adına yazılanların -pek azı hariç- cümlesinin gerçek tarihle alakası yoktur..Bu korkunç hak ve hakikat kalpazanlığı karşısında biz, şu kitabımızla bazı tarihi olaylara ışık tutarak yalan söyleyen tarihi utandırmaya çalıştık.⁶⁰

Yaygın bir Gizli Tarih teması olan Lozan’a dair metinlerde de Gizli Tarih’in tüm edebi stratejileri ve temaları tüketilir. Başka çalışmalarda kapsamlı ele alınmış bu mevzuya bu açıdan yaklaşılacak ve kısaca bir örnek olay olarak değinilecektir. Kuşkusuz, Lozan’ın Gizli Tarihi’nin kurucu metni Kısakürek’e aittir. Lozan’ı bir ihanet olarak sunan temel kült eser ise Kadir Mısıroğlu’nun ilk cildi 1965’te yayımlanan *Lozan: Zafer mi? Hezimet mi?* eseridir. Mısıroğlu sahte Lozan kahramanı gördüğü İnönü ve hizbinin Lozan’ı “kibir ve tasallut vesilesi” kıldığından ve “sultani bir eda ile böbürlendiğini” söy-

58 “Takdim”, Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım* (İstanbul: Altındağ Kitabevi, 1967), c. 1, 6.

59 Hüllya Adak, “Who is Afraid of Dr. Rıza Nur’s Autobiography?”, *Autobiographical Themes in Turkish Literature: Theoretical and Comparative Perspectives*, yay. haz. Olcay Akyıldız, Halim Kara, Borte Sagaster (Würzburg: Ergon Verlag, 2007), 125-141.

60 Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın* (İstanbul: Çile Yayınları, 1975), 7.

lemektedir. Oysaki her şey; "yıllarca bayram nutuklarının uslubu ile yürütülen sistemli bir propagandadan" ibarettir ve böylece; "memleket çocuklarına Lozanda uğradığımız kayıplar unutturulmuştur."⁶¹ Halihazırdaki (1965) Kıbrıs sorunu "bu muahadenamenin yaldızlı edebiyatına karşı milletçe beslediğimiz şüpheyi derinleştirmektedir." Mısıroğlu'na göre Lozan; "Millî Mücadele gibi dasitani bir zaferle rağmen bu kırıkları yanlış kaynatan bir tedavi olmuştur." Gizli Tarih metaanlatısına uygun olarak Mısıroğlu da Lozan mitini yıkmaktadır.

Lozan, bu anlaşmaya bir kutsiyet atfeden "resmi tarih"e karşı "gizlenen tarih" ekolünün en yaygın temalarından biri olarak "gizli maddeleriyle" bir ihanet belgesine dönüştürülür. Lozan'ın gizli maddelerine ilk referans ise Mısıroğlu ya da Kısakürek'e ait değildir. Van'ın önde gelenlerinden Arvasi ailesinin mensubu olarak 1923'ten 1950'ye kadar CHP milletvekili olmakla beraber masonluk ve Yahudi karşıtlığıyla 1950 sonrası sağ kesime seslenen ve Necip Fazıl başta olmak üzere birçoklarını İslam'a ihtida ettirmiş Nakşi şeyh Abdülhakim Arvasi'nin yeğeni olan İbrahim Arvas'ın bu dosyayı açmasıyla dır. Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği'ni de kurmuş Kemal Fedai Coşkun'ın çıkardığı *Fedai* dergisinde yayınlanan "Lozan Muahadesinin Gizli Tarafları" yazısında Arvas, Hüseyin Cahit Yalçın'dan güya aktarır ki; "bu millet, Lozan muahadesinin acılarını otuz sene sonra tadacaktır."⁶² Arvas'a göre bunlar göstermektedir ki; "Lozan muahadesinin iki yüzü vardır. Birincisi millet meclisine sunulan, açtıktaki muahadedir. İkincisi, gizli olan Lozan muahadesidir." Nitekim Arvas'a göre İngiliz heyet-i murahhasa reisi Lord Curzon önce anlaşmanın içeriğinden dolayı Lordlar Kamarası'nda yuhalanır, protesto edilir. Ancak Lord Curzon asıl mevzuğu izah ettikçe bu sefer coşkulu alkışlarla selamlanır. Arvas hatıralarında da gizli Lozan meselesini daha da açar, detaylandırır. Nitekim hatıraların ismi de Gizli Tarih anlatısını ortaya koyar: *Tarihi Hakikatler*.⁶³ Bu gizli maddeler esasen Türklüğün İslam'la bağıni kopartarak onu maneviyatsız, dolayısıyla Batı saldırganlığına karşı savunmasız bırakmanın, hatta içinden çürütmenin dikte ettirilmiş eylem planıdır.⁶⁴ Daha sonra bu "gizli maddeler" teranesi "gizli bir antlaşma ile İsmet Paşa'nın İngilizlere Hilafeti kaldırma sözü verdiğini" ileri süren Abdurrahman Dilipak'tan⁶⁵ "İsmet İnönü'nün], Müslüman kimliğimizden uzaklaşma telkininin Lozan'da yapıldığını itiraf et[tiğini]" gösteren, "peki ya o Truva Atı Lozan ise" diye soran,⁶⁶ Mısırı resmi olarak Lozan'da kaybettiğimizi vurgulayan⁶⁷ ve genel yayın yönetmenliğini yürüttüğü *Derin Tarih* dergisinin 2012 ve 2013'ün Temmuz sayılarında tabuları yıkma iddiasıyla Lozan özel dosyaları hazırlayan Mustafa Armağan'a⁶⁸ birçok ismin repertu-

61 Kadir Mısıroğlu, *Lozan: Zafer mi Hezimet mi?* (İstanbul: Sebil Yayınları, 1965), 5.

62 İbrahim Arvas, "Lozan Muahadesinin Gizli Tarafları", *Fedai* 34 (3), (Eylül 1966): 20.

63 İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler (İbrahim Arvas'ın Hatıratı)* (Ankara: Dünya Kitabevi, 1964).

64 Lozan'da doğrudan gündeme gelmemiş Hilafet meselesine dair bazı değiniler için bkz. Ali Satan, *Hilafeliğin Kaldırılması* (İstanbul: Gökkuşbu, 2008), 179-186; Nürullah Ardıç, *Islam and the Politics of Secularism: The Caliphate and Middle Eastern Modernization in the Early 20th Century* (London; New York: Routledge, 2012), 290-291.

65 Abdurrahman Dilipak, *Cumhuriyete Giden Yol* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), 331-336.

66 Mustafa Armağan, "Lozan'da Neler Döndü?", *Derin Tarih* 16, (Temmuz 2013):16, 69.

67 Mustafa Armağan, *Cumhuriyet Efsaneleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 217-218.

68 Armağan, *Cumhuriyet Efsaneleri*, 209-222; Mustafa Armağan, *Satılık İmparatorluk* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013); Mustafa Armağan, "Hilafet'in Kaldırılmasını İngilizler mi İstedi?", *Zaman*, 4 Mart 2012; Mustafa Armağan, "Lozan'ın Gizli Maddeleri", *Zaman*, 29 Temmuz 2012; Mustafa Armağan, "Lozan'da Neler Döndü?", *Derin Tarih* 16 (Temmuz 2013): 66-69. Aynı anlatının hemen hemen cümlesi cümlesine tekrarı sayısız örneklerinden güncel bir tanesi için bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı'nın Çöküşü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 114-116.

arında baş köşede olacaktır. Ancak en çok da Arvas'ın hatıratının tefrika edilmeyen kısımlarını yayına hazırlayan ve kitaplaştıran Mehmet Şevki Eygi bu meseleyi sürekli gündemde tutacaktır. Bununla beraber aslen bir soyutlama anlatısı olarak doğan bu "gizli maddeler" in ne olduğu giderek daha somut ve alakasız hallere bürünecek, zaman içinde farklı farklı şekillerde doldurulacaktır. Lozan'a dair bu işfaatin kaynağı Lozan'ın Kemalist tarihyazımı için Cumhuriyet'in kurucu temeli olmasından kaynaklanır. Kemalizm nasıl bir ulusal metaanlatıya dayanıyorsa İslamcılık da bir karşı-anlatıya dayalıdır. Kemalizmin milli anlatısının tam zıddına çevrilmesine dayalı bu karşı-anlatı Lozan'dan Cumhuriyet'in ilanına kendi anlatısını tam tersten kurgular. Nasıl ki bir anlatı için Lozan bir dirilişin kuruluş efsanesi/belgesidir; antitezi için ise bir manevi ve "gizlenen" esaretin.

Sonuç Yerine: 1980'den sonra Gizli Tarih'in Evrimi

Her ne kadar makalenin son kısmı Lozan gibi daraltılmış Gizli Tarih temalarına hasredilse de bu makale farklı içeriklerin tekrar eden Gizli Tarih vurgularına yoğunlaştı. Görüldüğü gibi Cumhuriyet'e dair sağın metaanlatısının edebi biçimi ve kalıbı 17. yüzyıl Avrupa'sındaki metinlerle örtüşür. Siyasal hasımların mahrem hayatları gözler önüne serilerek ahlaki düşüklükleri işfa edilir. Siyasal alanla mahrem alan arasında herhangi bir ayırım gözetilmediği gibi her ikisi birbirlerinin aynaları görülür. Masalsıdırlar. Bol gizem ve kompo vardır. Hâkim bir metaanlatıya cüretkarca meydan okuma iddiası vardır. Bunlar ise pekâlâ aslında sözel bir kültürün yazılı kültüre dönüşmüş halidir.

Gizli Tarih 1980 sonrası yeni biçimlere girdi. Örneğin "Cumhuriyetin ilk faili meçhulü" olarak Gizli Tarih anlatılarında sıkça anılan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey cinayeti temasının serencamı bu minvaldedir. Kadir Mısıroğlu *Lozan: Zafer mi Hezimet mi?*⁶⁹ kitabını "Ali Şükrü Bey'in necip hatırasına" adanmıştı. Öncesinde ise Feridun Kandemir biraz da macera ve gerilim (suspence) içerdiğinden Cumhuriyet döneminde "dargınlıklar" ve "siyasi suikastlere" dair bir kitap serisi kaleme alırken⁷⁰ elbette Ali Şükrü Bey cinayetini de ihmal etmemişti. Popüler tarih kanonunda meselenin bam teli olarak bu cinayet yaygınca hatırlatılan bir gündem olageldi. 1990'larda ise özellikle İkinci Grup'a dair doktora tezinden kitabıyla "İkinci Cumhuriyet'in tarihsel kökenleri" tartışmasında çokça adı anılan Ahmet Demirel'in konu hakkındaki çalışması "Cumhuriyetin ilk faili meçhulü" olarak Ali Şükrü Bey'i ve öldürülüşünü ana akım ve sol kamuoyuna da tanıttacaktır.⁷¹ Ancak bu cinayet sağ için hep yoğun duygusal anlam ve açıktan ifade edilemeyen imalar taşımıştır.

1990 dönümü Türkiye'de milliyetçi-muhafazakârlığın artık savunmada ve korunaksız kaldığı bir zaman dilimiydi. İslamcılık ise milliyetçi-muhafazakârlığın gerileyişinden boşalan havzaya oturmaya niyetlendi. Ancak onun da kendini zamana uydurması ve meşruiyet kazanması gerekiyordu. Soldan yükselen revizyonist tarihyazımı modern Türkiye tarihini yeni bir okumaya tabii tutuyor; Türkiye modernleşmesini ilerililik-gericilik ekseninden çikartırken bir yandan da Türkiye modernleşmesinin otokratik do-

⁶⁹ Mısıroğlu, *Lozan: Zafer mi Hezimet mi?*

⁷⁰ Feridun Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar* (6 cilt) (İstanbul: Ekicigil Yayınları, 1955).

⁷¹ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994); Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996).

ğasına dikkati çekiyordu.⁷⁰ Bu etkileşimler ağında Gizli Tarih metaanlatısı tarihsel revizyonizmle uyuşturulabilir, ona benzetilebilir hale gelecektir. Mustafa Armağan gibi isimler bu geleneği 1990'larda sürdürürken kısmen modifiye edecektir. Gizli tarih anlatısı sol ve liberal tarihçilerin revizyonist tarihyazımı biçimine sindirilerek sterilize edilecek ve böylece sağ mahfillerin ötesine bu şekilde kamufler halinde taşınacaktır. Bununla beraber bu bir fırsatçı yanaşmadan çok sağ tarihyazımının referanslarının bu revizyonist tarihyazımına uyarlanmasıdır.⁷¹ Elbette en temel fark sol-liberal revizyonist tarihyazımının kadir-i mutlak devlete karşı dışlananlar/kenardakiler ikiliği kurmasına karşın sağ Gizli Tarih'in tezadının milletle milletin iradesini gasp edenler arasında olmasıdır. Ancak bu yanaşma pekâlâ sağın kendi dinamiklerinden türemiştir. Nitekim anti-Kemalist ittifak dağıldığında kısmen aslına rücu edecek; ancak bir yandan da dönüşmeye devam ederek önemli ölçüde ABD sağ kökenli yeni komplocu literatürden beslenerek yeni açılımlar sağlayacaktır. Etkileşimler süregitmektedir.

72 1990'larda yükselen bu revizyonist anlatıya dair bakınız; Nuray Mert, "Cumhuriyet Tarihini Yeniden Okumak", *Doğu Batı* 47, (2008): 123-138; Doğan Gürpınar, *Dünya Veda: Türkiye'de Liberalizm ve Demokratlık (1980-2010)* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013). Daha yakın bir çalışma için bakınız, İlker Aytürk ve Berk Esen, *Post-Post-Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

73 Bu anlatı biçiminin sağ-revizyonizm olarak incelenmesi için bakınız, Doğan Gürpınar, "Sağ-Revizyonizm: Mustafa Armağan, *Derin Tarih* ve Bir Melez Söylemin İcadı", *Türkiye'de Tarih ve Tarihçilik: Kavramlar ve Pratikler*, yay. haz. Doğan Gürpınar ve Ümit Kurt (Ankara: Heretik Yayınları, 2018), 199-230.

KAYNAKÇA

- Adak, Hülya. "Who is Afraid of Dr. Rıza Nur's Autobiography?", *Autobiographical Themes in Turkish Literature: Theoretical and Comparative Perspectives*. Yay. Haz. Olcay Akyıldız, Halim Kara, Börte Sagaster (ed.), Würzburg: Ergon Verlag, 2007, 125-141.
- Akbayrak, Hasan. *Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine*. İstanbul: Kitabevi, 2009.
- Aksel, Malik. *İstanbul'un Ortası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- Ardıç, Nurullah. *Islam and the Politics of Secularism: The Caliphate and Middle Eastern Modernization in the Early 20th Century*. London; New York: Routledge, 2012.
- Armağan, Mustafa. *Cumhuriyet Efsaneleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Arvas, İbrahim. "Lozan Muahadesinin Gizli Tarafları", *Fedai*, cilt: 34, no: 3, Eylül 1966.
- _____. *Tarihi Hakikatler (İbrahim Arvas'ın Hatıratı)*. Ankara: Dünya Kitabevi, 1964.
- Ay Türk, İlker, ve Esen, Berk. *Post-Post-Kemalizm: Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Bannet, Eve Tavor. "'Secret History': Or, Talebearing Inside and Outside the Secretorie", *The Uses of History in Early Modern England*. Yay. Haz. Paulina Kewes, 367-88. San Marino: Huntington Library, 2006.
- Birgül, Mehmet. *İrade Hareket İsyân: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Birinci, Ali. "Bâbîlî'nin Tarih Mecmuaları (1943- 1965)" *Türk Yurdu*, no: 132, Ağustos 1998, 29-38.
- _____. "Tarihçilikte Meslek Ahlakı veya Ahlıksızlığın Tarihçiliği". *Muhafazakar Düşünce* 2, no: 7, Kış 2006.
- Bullard, Rebeca Bullard ve Rachel Carnell, Yay. Haz. *The Secret History in Literature, 1660-1820*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017
- Bullard, Rebecca. *The Politics of Disclosure, 1674-1725*. London: Routledge, 2009.
- Burke, Peter. "History as Allegory". *INTI* 45, Bahar, 1997, 337-351.
- _____. "The Rise of 'Secret History'", *Changing Perceptions of the Public Sphere*. Yay. Haz. Christian J. Emden ve David Midgley, 57-72. Oxford: Berghahn Books, 2012.
- Bursa, Zeynep. "La Foyer des intellectuels. Sociohistoire d'un club d'influence de droite dans la Turquie du XXe siècle". Yayınlanmamış Doktora Tezi, EHESS, 2020.
- Çetiner, Yılmaz. *Nefes Nefese Bir Ömür*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006.
- Çınar, Metin. *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Darnton, Robert. *The Literary Underground of the Old Regime*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.
- Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- _____. *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Dilipak, Abdurrahman. *Cumhuriyete Giden Yol*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Üstad Ali Ulvi Kurucu: Hatıralar*. İstanbul: Kaynak, 2007.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı'nın Çöküşü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Evcin, Erol. "Kazım Karabekir Paşa'nın Basında Neşredilen Tarihi Mektupları ve Bunların Kamuoyundaki Yansımaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, no. 87, Kasım 2013, 1-66.
- Gök, Salhadin. "Tek Parti İktidarında Basın Muhalefeti: Millet Dergisi Örneği". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no: 41, 2009, 351-384
- Gürpınar, Doğan. "Double Discourses and Romantic Ottomanism: The Ottoman Empire as a 'Foreign Country'", *International Journal of Turkish Studies* 17, no: 1-2, 2011, 39-63.
- _____. "Sağ-Revizyonizm: Mustafa Armağan, Derin Tarih ve Bir Melez Söylemin İcadı", *Türkiye'de Tarih ve Tarihçilik: Kavramlar ve Pratikler*. Yay. Haz. Doğan Gürpınar ve Ümit Kurt, 199-230. Ankara: Heretik Yayınları, 2018.
- _____. *Dünya Veda: Türkiye'de Liberalizm ve Demokrasi (1980-2010)*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- , *Ottoman/Turkish Visions of the Nation, 1860-1950*. Basingstoke: Palgrave, 2013.
- İz, Mahir. *Yılların İzi*. İstanbul: Kitabevi, 2019.
- Kaldellis, Anthony. *Procopius of Caesarea: Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004.
- Kandemir, Feridun. *İzmir Suikastinin İçyüzü*. İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1955.
- _____. *Kazım Karabekir'in Yakın Hatıraları Meselesinin İçyüzü*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964.
- _____. *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal: Arkadaşları ve Karşındakiler*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964.
- _____. *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965.
- _____. *İkinci Adam Masalı*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1968.
- Kara, İsmail. *Kutuz Hoca'nın Hatıraları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Karaçam, İsmail. *Hatıralar*. İstanbul: Çamlıca, 2015.

- Knights, Mark. *Representation and Misrepresentation in Later Stuart Britain: Partisanship and Political Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Kutay, Cemal. *Bilinmeyen Tarihimiz*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1974.
- _____, *Örtülü Tarihimiz*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1975.
- M. Cevdet, *Mektep ve Medrese*, Haz. E. Erüz. İstanbul: Çınar Yayınları, 1978.
- Masonluk ve Masonlar; İsimler, Belgeler*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1968.
- Matijašić, Ivan. *Shaping the Canons of Ancient Greek Historiography*. Berlin: De Gruyter, 2018.
- Meşe, Ertuğrul. *Komünizmle Mücadele Dernekleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Mısıroğlu, Kadir. *Lozan: Zafer mi Hezimet mi?* İstanbul: Sebil Yayınları, 1965.
- Müftüoğlu, Mustafa. *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*. İstanbul: Çile Yayınları, 1975.
- Öcal, Mustafa. *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*. İstanbul: Ensar, 2008.
- Öğün, Süleyman Seyfi. *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Özcan, Ahmet. *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Özdemirci, İlbey C. N. *Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Özdoğan, Günay Göksu. *Turan’dan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Pfitzer, Gregory M. *History Repeating Itself*. Amherst: University of Massachusetts Press, 2014.
- _____, *Popular History and the Literary Marketplace, 1840-1920*. Amherst: University of Massachusetts Press, 2008.
- Safi, Polat. *Eşref: Kuşçubaşı’nın Alternatif Biyografisi*. İstanbul: Kronik, 2020.
- Satan, Ali. *Halifeliğin Kaldırılması*. İstanbul: Gökkubbe, 2008.
- Schick, İrvin Cemil. "Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Hat Sanatının Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*. Yay. Haz. Leyla Neyzi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Soydan, Mahmut. *Ankaralı’nın Defteri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Şeker, Fatih M. "İbnülemin İçin Bir Entelektüel Portre Denemesi", Hüseyin Vassaf, *Bir Eski Zaman Efendisi: İbnülemin Mahmut Kemal*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Türkmenoğlu, Turan M. *Sahaflar Çarşısı’nda Görüp İşittiklerim*. İstanbul: Ötüken 2023.
- Tütengil, Cavit Orhan. *Dr. Rıza Nur Üzerine*. İstanbul: Türkiye Kitabevi, 1965.
- Weil, Rachel. *A Plague of Informers: Conspiracy and Political Trust in William III’s England*. New Haven: Yale University Press, 2013.
- Witham, Nick. *Popularizing the Past: Historians, Publishers and Readers in Postwar America*. Chicago: University of Chicago Press, 2023.
- Yılmaz, Ayşegül. "Tarihsel Hatıratların Suistimaline Bir Örnek Cemal Kutay; Süleyman Tevfik’in Günlükleri". *Tarih yazımı* 4, no: 1, 2022, 41–66.